

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 330.8:338.2:378

ПРИНЦИПИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

PRINCIPLES OF ECONOMIC SECURITY MANAGEMENT OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN MODERN CONDITIONS

Бреус С.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту,

Київський національний університет технологій та дизайну

У статті визначено та обґрунтовано принципи економічної безпеки на різних ієрархічних рівнях. Виокремлено та систематизовано загальні та спеціальні принципи управління економічною безпекою закладів вищої освіти. Сформовано на основі цих принципів концептуальні положення управління економічною безпекою закладів вищої освіти.

Ключові слова: економічна безпека, економічна безпека ЗВО, принципи управління економічною безпекою ЗВО.

В статье определены принципы экономической безопасности на различных иерархических уровнях. Выделены и систематизированы общие и специальные принципы управления экономической безопасностью учреждений высшего образования. Сформированы на основе этих принципов концептуальные положения управления экономической безопасностью учреждений высшего образования.

Ключевые слова: экономическая безопасность, экономическая безопасность учреждений высшего образования, принципы управления экономической безопасностью учреждений высшего образования.

The general and special principles of economic security at different hierarchical levels has been determined in the article. The general and special principles of management of economic security of institutions of higher education has been singled and systematized. Based on these principles, conceptual provisions for managing the economic security of higher education institutions had been formed.

Key words: economic security, economic security of HEI, principles of management of economic security of HEI.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах функціонування системи вищої освіти у цілому та закладів вищої освіти зокрема необхідне розроблення заходів протидії загрозам їх економічній безпеці, які разом з іншим мають базуватися на основоположних принципах формування й реалізації економічної політики. При цьому конкретні заходи з реалізації принципів управління економічною безпекою закладів вищої освіти (ЗВО) визначаються відносно найгостріших проблем розвитку вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Основні принципи економічної безпеки на різних ієрархічних рівнях розглянуто у публікаціях таких авторів, як: В. Ярочкин [1], О. Власюк

[2], Н. Верхоглядова, І. Олініченко [4], О. Користін, О. Барановський, Л. Герасименко [5], В. Шуршин [6], О. Шнипко [7], Ю. Головня [8], А. Бекряшев, І. Белозєров [9], О. Шпак [10], О. Ляшенко [11]. Проте, зважаючи на наявність значної кількості публікацій за проблематикою дослідження, слід зазначити, що у науковій практиці досі не сформовано єдиної загальної класифікації принципів управління економічною безпекою ЗВО.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті полягає у систематизації загальних та спеціальних принципів управління економічною безпекою закладів вищої освіти та формуванні на їх основі концептуальних положень управління економічною безпекою закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових

результатів. Ураховуючи, що ЗВО є одночасно і суб'єктами господарювання, і важливими елементами соціально-економічної системи, їхня діяльність має бути спрямована на реалізацію життєво важливих інтересів як окремих людей, так і суспільства та держави у цілому (споживачів та замовників освітніх послуг), а також на здійснення комплексу заходів протидії негативному впливу низки чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, результатом дії яких є нарощування загроз та виникнення ризиків економічної безпеки ЗВО.

Під час розгляду економічної безпеки кожне явище має вивчатися як певна система складових його елементів, як єдність взаємопов'язаних і взаємодіючих предметів, процесів, відносин. З позиції забезпечення економічної безпеки під цілим розуміється система «суб'єкт – об'єкт – система безпеки» для будь-яких об'єктів, рівнів і масштабів [1].

Об'єктами економічної безпеки виступають держава, регіони, підприємства, заклади вищої освіти тощо. При цьому держава є одночасно об'єктом і основним суб'єктом національної економічної безпеки.

З позиції економічної безпеки закладів вищої освіти суб'єктом є ЗВО, які можуть бути одночасно й об'єктами економічної безпеки. Загалом економічній безпеці на різних ієрархічних рівнях притаманний інтегральний характер. Співвідношення частини і цілого вивчається загальнонауковими методами аналізу та синтезу, що є протилежно спрямованими й разом із тим нерозривно пов'язаними способами пізнання. З тим або іншим ступенем конкретизації ці об'єкти підлягають захисту в економічній системі кожного інституціонального рівня. Об'єкти економічної безпеки розглядаються в інституціональному і функціональному аспектах [1].

Під час визначення економічної безпеки використовується системний підхід, за якого об'єкт дослідження представляється на мікро-, мікро- та мезорівні. На макрорівні об'єкт захисту розглядається як єдине ціле: його внутрішній устрій, зв'язки не розглядаються, а досліджуються тільки входи і виходи та їх взаємна залежність. На макрорівні об'єкт захисту розглядається ніби зсередини, досліджуються внутрішня структура і зв'язок його елементів. На мезорівні будь-який об'єкт захисту розглядається на рівні складної системи з великою кількістю як внутрішніх, так і зовнішніх зв'язків [1].

Основні принципи економічної безпеки розглядаються науковцями на різних ієрархічних рівнях. Згідно з українським законодавством, «поняття «національна безпека» зумовлює таку державну політику у цій сфері, яка має враховувати поточний стан і перспективи розвитку внутрішніх та зовнішніх чинників» [2, с. 42]. Зокрема, досліджуючи національну безпеку України, він виділяє її базові принципи, такі як комплексності та системності, які покладені

в основу політики національної безпеки США (Закон про національну безпеку 1947 р.), на них базується також і концепція національної безпеки України [2, с. 43]. При цьому комплексність державної стратегічної політики полягає у спільній участі не тільки представників різних гілок влади, господарсько-керівної та політичної еліт, а й наукової спільноти. Доцільним є розгляд державної політики національної безпеки на стратегічному рівні з використанням загальних підходів та методів для уникнення зосередження уваги лише на її складниках та тактичних цілях, що можуть не на всіх рівнях збігатися із загальнонаціональними. «Дотримання принципу системності державної політики забезпечуватиме найвищу її ефективність, гармонійне та взаємопов'язане функціонування її складників» [2, с. 42]. У результаті використання принципу системності збережеться загальна ефективність державної політики [2, с. 42].

Проте на законодавчому рівні, згідно зі ст. 2 Закону України «Про національну безпеку» [3], незважаючи на те що економічна безпека є складником національної безпеки, у цьому Законі принципи розглянуто більшою мірою відносно її воєнного та політичного складників.

Так, до основних принципів, що визначають порядок формування державної політики у сферах національної безпеки й оборони, належать такі [3]:

1) верховенства права, підзвітності, законності, прозорості та дотримання засад демократичного цивільного контролю над функціонуванням сектору безпеки й оборони та застосуванням сили;

2) дотримання норм міжнародного права, участі в інтересах України в міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки;

3) розвитку сектору безпеки й оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки й оборони.

А згідно зі ст. 25 Закону України «Про національну безпеку» [3], до принципів планування у сферах національної безпеки й оборони належать принципи:

1) дотримання національного законодавства і міжнародних зобов'язань України;

2) демократичного цивільного контролю над сектором безпеки й оборони, відкритості інформації про державну політику, стратегічні документи, цілі, пріоритети і завдання планування, прозорості та підзвітності використання ресурсів;

3) цілісності, узгодженості, системності планування у секторі безпеки й оборони, врахування пріоритетів і обмежень, установлених державними програмами, планами та прогнозними документами;

4) своєчасності та відповідності прийнятим рішенням щодо захисту національних інтересів України.

Принципи економічної безпеки розкриті в працях багатьох науковців [1]. При цьому доцільним убачається виділення основних принципів та підрядних.

Загальними є принципи, на яких базується економічна безпека незалежно від її дії на тому чи іншому ієрархічному рівні, спеціальними – ті, що є належними безпосередньо до окремих об'єктів економічної безпеки, як то держава, регіон, підприємство, заклади вищої освіти тощо.

До основних принципів економічної безпеки відносяться такі [1]:

1. Принцип системності. Він є основоположним принципом економічної безпеки. У його основі знаходиться співвідношення цілого (не є тотожним сумі частин, воно володіє новою якістю, відсутньою в частинах і виникає у результаті їх взаємодії) і частини (має відносну самостійність із властивими їй якісними особливостями і може, своєю чергою, розглядатися як ціле зі своїми складовими частинами, але вже меншого масштабу). За цим принципом здійснюється побудова економічної безпеки за ієрархічними рівнями. Таким чином, будь-яке явище у сфері економічної безпеки доцільно вивчати як ціле, відносно самостійне, що включає низку явищ меншого масштабу, воно є частиною більшого явища, відбиває його вплив на ціле та на нього впливає. За цього принципу відбувається облік як внутрішніх взаємозв'язків і взаємозалежностей, так і зовнішніх чинників із позицій розгляду об'єкта дослідження як елемента економічного простору більш високого рівня [4].

2. Принцип взаємозв'язку і взаємозалежності. Його сутність полягає у тому, що всі елементи системи нерозривно пов'язані між собою і водночас впливають один на одного всередині системи.

3. Принцип визначальних чинників, що полягає у виділенні істотних зв'язків та відносин, що мають вирішальний вплив на стан безпеки. Цей принцип дає змогу відсіяти другорядні чинники впливу, що не справляють значний вплив на функціонування економічної безпеки.

4. Принцип комплексності. Він полягає у необхідності аналізу всіх боків об'єкта дослідження (галузевого, територіального, соціального, технічного і екологічного складників).

5. Принцип варіантності (альтернативності). Сутність цього принципу полягає у виявленні та обґрунтуванні кількох варіантів виходу з кризової ситуації, з одного боку, та розрахунку траєкторії соціально-економічного розвитку на майбутнє – з іншого.

6. Принцип безумовного пріоритету економічної безпеки як найважливішого елемента якості життя і соціального прогресу, тобто пріоритетності рішення завдань і здійснення заходів, спрямованих на збереження здоров'я і життя людини, підтримку нормальних умов його існування.

7. Принцип прийнятної ризику, тобто виявлення і реалізації доступних заходів, спрямова-

них на захист людини в ринковому середовищі і недопущення кризових ситуацій.

8. Принцип сумісності технічного і соціального складників економічної безпеки і безумовного пріоритету останньої.

9. Принцип компромісу між поколіннями з акцентом тяжкості подолання кризових ситуацій сьогодні.

Підрядними принципами є принципи економічної безпеки за ієрархічними рівнями.

Зокрема, на макрорівні виділяють такі основні принципи забезпечення економічної безпеки держави [5]:

– верховенства закону під час забезпечення економічної безпеки;

– додержання балансу економічних інтересів особи, сім'ї, суспільства, держави;

– взаємної відповідальності особи, сім'ї, суспільства, держави щодо забезпечення економічної безпеки;

– своєчасності й адекватності заходів, пов'язаних із відверненням загроз і захистом національних економічних інтересів;

– пріоритету договірних (мирних) заходів у вирішенні як внутрішніх, так і зовнішніх конфліктів економічного характеру;

– інтеграції національної економічної безпеки з міжнародною економічною безпекою.

Принципи економічної безпеки на мезорівні поділяються на загальні (комплексності, системності, варіантності (альтернативності), прийнятної ризику) та специфічні, які доповнюються принципами оптимізації економічної безпеки, що забезпечує підвищення рівня життя і соціального прогресу, тобто пріоритетності вирішення завдань і здійснення заходів, спрямованих на збереження здоров'я і життя людини, підтримку нормальних умов її існування та сумісності технічного й соціального складників економічної безпеки за безумовного пріоритету останньої. На цих принципах базується формування системи економічної безпеки регіону, забезпечення необхідного рівня наукової обґрунтованості оцінки загроз безпечному регіональному розвитку і їх наслідків [5; 6].

На мезорівні (до якого можна віднести регіональний рівень) до основних принципів функціонування систем [7] належать:

– принцип ефективного цілеформування (полягає у тому, що ціль ефективно поведінки системи задається над системою);

– принцип цілісності (стверджує, що ціле є більшим від суми складання його елементів, тобто система має властивості, які не виводяться із властивостей її елементів та способів їх поєднання);

– принцип детермінізму (його сутність полягає у тому, що причина зміни стану системи завжди знаходиться поза системою);

– принцип оптимальності (стверджує, що система повинна рухатися до мети за оптимальною траєкторією);

– принцип спеціалізації і кооперування (полягає у тому, що, рухаючись до мети, система має тенденцію спеціалізуватися на виконанні своєї функції та кооперуватися з іншими системами);

– принцип ієрархічності (стверджує, що розвиток системи здійснюється ієрархічно).

Окремо основними принципами забезпечення економічної безпеки регіону вважаються принципи [5; 6]:

– інтеграції з національною економічною безпекою;

– додержання балансу регіональних інтересів;

– чіткого розмежування змісту діяльності, повноважень та відповідальності органів державної влади на державному та регіональному рівнях;

– чіткого розмежування повноважень і відповідальності органів державної влади та місцевого самоврядування;

– прагнення до примноження національного багатства країни шляхом ефективного використання природно-ресурсного, науково-технічного, фінансового, інтелектуального трудового потенціалу регіону.

Також існує класифікація принципів організації та здійснення захисту у сфері економічної безпеки регіону, зокрема [8]:

1) системності, що передбачає розглядання проблем захисту з урахуванням усіх небезпечних каналів впливу інформації та несанкціонованого доступу до неї, а також можливого часу та умов їх виникнення, комплексного застосування правових, організаційних та технічних заходів щодо захисту; при цьому мають бути забезпечені спадкоємність та безперервність захисту;

2) обґрунтованості, оскільки складність завдань, що вирішуються, великий обсяг робіт, а також обмеженість ресурсів зумовлюють необхідність глибокого науково-технічного обґрунтування рішень, що приймаються, всебічної оцінки щодо їх реалізації;

3) достатності, що означає необхідність пошуку ефективних та надійних заходів захисту, без зайвих витрат і забезпечується використанням найдосконаліших методів та засобів захисту. За характером впливу на загрозу серед способів захисту можна виділити узгодження, стримування, протидію та примушення;

4) гнучкості в управлінні, що забезпечує здатність, залежно від умов захисту та важливості об'єктів, що захищаються, прогнозування загроз та запобігання їх нейтралізації, оперативну та ефективну ліквідацію наслідків цих загроз;

5) своєчасності, що зумовлюється необхідністю завчасного розроблення заходів захисту та контролю (у протилежному разі проведення заходів щодо захисту може не лише не дати ефекту, а й призвести до додаткових збитків).

На мікрорівні принципами економічної безпеки є: комплексність (системність); пріоритет заходів попередження; безперервність; законність; плановість; економічність; взаємодія; ком-

петентність; поєднання гласності та конфіденційності [5]. Основою економічної безпеки певні принципи:

1. Системності, згідно з яким в організації економічної безпеки немає «важливих» та «неважливих» елементів.

2. Обґрунтованості. Обмеженість ресурсів захисту, як і всіх інших економічних ресурсів, вимагає глибокого науково-технічного обґрунтування рішень щодо забезпечення економічної безпеки.

3. Достатності. Вибір конкретної моделі економічної безпеки визначається рівнем небезпеки.

4. Гнучкості. Це здатність суб'єкта економічної діяльності швидко змінювати модель здійснення безпеки залежно від характеру розвитку небезпеки.

5. Своєчасності. Суб'єкт економічної безпеки повинен мати відпрацьовані моделі захисту відповідно до рівня розвитку небезпеки і своєчасно застосовувати їх, згідно з моніторингом, до конкретного стану небезпеки.

6. Бажання захищатися. Є наслідком протиріч між окремими структурами економічних систем, незбалансованості власності і влади між центральними та периферійними, інституційними й виконавчими елементами системи.

7. Вміння захищатися. Бажання захищатися повинно доповнюватися вмінням.

В іноземній літературі [1] наводяться такі принципи економічної безпеки підприємства:

1. Комплексності. Реалізується як сукупність правових, організаційних та інженерно-технічних заходів, вона полягає у:

– забезпеченні безпеки персоналу, матеріальних і фінансових ресурсів від можливих загроз усіма доступними законними засобами, методами та заходами;

– забезпеченні безпеки інформаційних ресурсів протягом усього життєвого циклу, на всіх технологічних етапах їх обробки (перетворення) і використання, у всіх режимах функціонування;

– здатності системи до розвитку й удосконалення відповідно до змін умов функціонування підприємства.

2. Своєчасності. Передбачає постановку завдань комплексної безпеки на ранніх стадіях розроблення системи безпеки на основі аналізу та прогнозування економічної ситуації, загроз безпеки підприємства, а також розроблення ефективних заходів попередження посягань на законні інтереси.

3. Безперервності. Полягає у постійному розробленні та реалізації заходів щодо забезпечення економічної безпеки підприємства.

4. Активності. Захист інтересів підприємства відбувається за рахунок достатнього ступеня наполегливості з використанням стандартних і нестандартних засобів забезпечення безпеки.

5. Законності. Полягає у розробленні системи безпеки на основі дотримання законодавства у сфері підприємницької діяльності, інформати-

зації і захисту інформації тощо з використанням усіх дозволених методів виявлення і припинення правопорушень.

6. Обґрунтованості. Можливості та засоби захисту мають бути реалізовані на сучасному рівні розвитку науки і техніки, обґрунтовані з погляду прогнозного рівня безпеки та відповідати встановленим вимогам і нормам.

7. Економічності. Полягає в економічній доцільності і порівняності можливого збитку і витрат на забезпечення безпеки з використанням критерія «ефективність – вартість». При цьому вартість системи безпеки повинна бути меншою за розмір можливого збитку від будь-яких видів загроз.

8. Спеціалізації. Відбувається залучення до розроблення та впровадження заходів і засобів захисту спеціалізованих організацій із забезпечення безпеки. При цьому експлуатація технічних засобів і реалізація заходів безпеки повинні здійснюватися професійно підготовленими фахівцями служби безпеки і функціональних та обслуговуючих підрозділів підприємства.

9. Взаємодії та координації. Полягає у здійсненні заходів забезпечення безпеки на основі чіткого взаємозв'язку відповідних підрозділів і служб, сторонніх спеціалізованих організацій у цій галузі, координації їх зусиль для досягнення поставлених цілей, а також співпраці із зацікавленими об'єднаннями та взаємодії з органами державного управління і правоохоронними органами.

10. Удосконалення. Здійснюється вдосконалення заходів і засобів захисту на основі власного досвіду, появи нових технічних засобів з урахуванням змін у методах і засобах розвідки і промислового шпигунства, нормативно-технічних вимог, досягнутого вітчизняного і зарубіжного досвіду.

11. Централізації управління. Здійснюється самостійне функціонування системи безпеки за єдиними правовим, організаційним, функціональним і методологічним принципами і централізоване управління діяльністю системи безпеки.

При цьому окремо виділяються принципи управління економічною безпекою підприємства, що виступають правилами, на основі яких здійснюється функціонування організацій, визначають поведінку суб'єкта й об'єкта в процесі управління та характер взаємовідносини організації з навколишнім середовищем [11, с. 149].

Вони відображають закономірності розвитку управлінських відносин, унаслідок чого є логічним завершенням ланцюжка «закони – закономірності – досвід управління – принципи». При цьому одночасно є зведенням законів управління та правилами управлінської діяльності [11, с. 150]

До принципів управління економічною безпекою підприємства належать, зокрема, такі [9]:

1. Принцип законності. Його сутність полягає у тому, що вся діяльність підприємства повинна носити законний характер.

2. Принцип економічної доцільності. Він полягає у тому, що доцільно організовувати захист тільки тих об'єктів, витрати на захист яких менше, ніж втрати від реалізації загроз за цими об'єктами.

3. Поєднання превентивних та реактивних заходів економічної безпеки. При цьому превентивними є заходи попереджувального характеру, реактивними – заходи, які приймаються в разі реального виникнення загроз або необхідності мінімізації їх негативних наслідків.

4. Принцип безперервності. Його сутність полягає у тому, що процес функціонування системи економічної безпеки підприємства має здійснюватися постійно.

5. Принцип диференційованості. Він полягає у тому, що вибір заходів із подолання загроз, що виникають, відбувається залежно від характеру загрози і ступеня тяжкості наслідків її реалізації.

6. Принцип координації. Його сутність полягає у тому, що для досягнення поставлених завдань потрібно постійно здійснювати узгодження діяльності підрозділів служби безпеки, підприємства та поєднання організаційних, економіко-правових та інших способів захисту.

7. Повна підконтрольність системи забезпечення економічної безпеки керівництву суб'єкта підприємницької діяльності. Полягає у тому, що інтереси системи економічної безпеки мають бути підпорядковані загальним інтересам усього підприємства.

Серед принципів управління економічною безпекою підприємства окремо виділяють ті, що відповідають цілям такого управління з позиції узгодження інтересів підприємства [11, с. 150–152]:

– історизму (здійснюється об'єктивна оцінка відносної цілісності і завершеності етапів управління економічною безпекою підприємства);

– безперервності (базується на безперервному процесі управління економічною безпекою підприємства);

– циклічності (базується на процесі повторюваності процесів, які справляють прямий чи опосередкований вплив на процес управління економічною безпекою підприємства);

– конвергентності (є сукупністю індукційних методів пошуку об'єктивного кінцевого результату управління економічною безпекою підприємства);

– комплексності (ґрунтується на врахуванні всіх особливостей підприємства та визначенні впливу сукупності чинників на управління його економічною безпекою);

– узгодженості (полягає у дотриманні обґрунтованості під час прийняття рішень виходячи з позицій раціональності, узгодженні інтересів внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів підприємства);

– пріоритетності (базується на ранжируванні цілей і завдань відповідно до вибраної концепції управління економічною безпекою підприємства);

– варіантності (ґрунтується на виявленні й обґрунтуванні кількох варіантів чи сценаріїв досягнення цілей управління економічною безпекою підприємства);

– прийнятності ризику (полягає у виявленні й оцінці ступеня ризику запропонованих заходів досягнення цілей управління економічною безпекою підприємства);

– своєчасності (полягає у дотриманні норм і правил тайм-менеджменту в управлінні економічною безпекою підприємства та здійсненні дій на випередження без зниження рівня готовності до відвернення загроз як зовнішніх, так і внутрішніх, трансформуючись тим самим у принцип активності);

– легітимності (полягає у дотриманні чинного законодавства, норм та правил корпоративного устрою та соціальної відповідальності).

Віддаючи належне науковим здобуткам учених, слід зазначити, що в сучасній науковій літературі окремо не виділяються принципи економічної безпеки закладів вищої освіти як елементів соціально-економічної системи. Слід зазначити, що в науковій літературі лише частково розглянуто принципи управління економічною безпекою ЗВО, що пов'язане передусім із тим, що економічна безпека закладів вищої освіти розглядається на рівні суб'єктів господарювання і заснована на тих самих принципах, які лягли в основу економічної безпеки підприємства.

Забезпечення економічної безпеки ЗВО залежить від принципів, які є основою та головною підставою для впровадження та розвитку. Погоджуючись у цілому з науковцями у сфері економічної безпеки, слід зазначити, що діяльність закладів вищої освіти спрямована не лише на досягнення результатів як суб'єктів господарювання, а й на поповнення інтелектуального ресурсу нації та його відтворення, що зумовлює введення окремої класифікації принципів управління економічною безпекою закладів вищої. Зазначеного можна досягти шляхом виділення з широкого переліку принципів економічної безпеки, які існують на різних ієрархічних рівнях економічної безпеки, загальних та спеціальних принципів управління економічною безпекою закладів вищої освіти.

До загальних принципів управління економічною безпекою закладів вищої освіти слід віднести такі:

1. Принцип системності. Діяльність закладів вищої освіти у результаті виконання ними соціальної та виховної функцій, а також підготовки кадрів відповідної кваліфікації для забезпечення потреб ринку праці, вимог економіки та роботодавців є одночасно кінцевим результатом їхньої діяльності за умови отримання доходів на належному рівні та проміжним, що може сприяти підвищенню конкурентоспроможності економіки у цілому. При цьому досліджуються внутрішні взаємозв'язки і вплив зовнішніх чинників на економічну безпеку закладів вищої освіти.

2. Принцип комплексності. Забезпечення економічної безпеки ЗВО досягається за рахунок реалізації комплексу системи заходів на різних рівнях управління; здатності закладів вищої освіти як системи до розвитку відповідно до змін умов функціонування системи вищої освіти.

3. Принцип безперервності. Здійснення процесу оцінювання економічної безпеки ЗВО постійно з урахуванням впливу чинників зовнішнього та внутрішнього середовища як на функціонування системи вищої освіти в цілому, так і на їхню діяльність зокрема.

4. Принцип взаємодії координації. Відбувається взаємодія та узгодження інтересів економіки та роботодавців з потребами ринку праці та розроблення відповідних програм забезпечення підготовки кадрів належної кваліфікації закладами вищої освіти для досягнення рівноважної кон'юнктури ринку праці.

5. Принцип визначальних чинників. Виділення найсуттєвіших зв'язків, що мають вирішальний вплив на стан економічної безпеки ЗВО, що може бути основою для розроблення в подальшому заходів щодо підвищення рівня економічної безпеки закладів вищої освіти, при цьому не відбудеться розпорошення фінансових ресурсів держави.

6. Принцип варіантності (альтернативності). Для поліпшення функціонування системи вищої освіти у цілому та ЗВО зокрема розраховуються різні варіанти їх рівня економічної безпеки з урахуванням можливих загроз та ризиків.

7. Прийнятності ризику. Визначення межі допустимого ризику, що сприятиме здійсненню доступних заходів, спрямованих на захист закладу вищої освіти від безпосередніх загроз та своєчасному розробленню превентивних заходів зменшення їхнього негативного впливу.

Спеціальними принципами управління економічною безпекою закладів вищої освіти доцільно вважати такі:

1. Принцип своєчасності. Постановка завдань комплексної безпеки ЗВО на початкових стадіях розроблення системи економічної безпеки відбувається на основі проведення аналізу та розроблення прогнозів економічної ситуації, виявлення загроз економічній безпеці, оцінювання ризиків та розроблення ефективних заходів їх зменшення.

2. Принцип обґрунтованості. Використання можливих заходів запобігання загрозам та зменшення ризиків економічній безпеці закладів вищої освіти з урахуванням можливості досягнення бажаного рівня економічної безпеки ЗВО та за допомогою розроблення заходів та всіх рівнях управління.

3. Принцип удосконалення. Вдосконалення заходів і засобів захисту економічної безпеки ЗВО як на основі власного досвіду, так і в результаті входження у світовий освітній простір, упровадження Болонського процесу та досвіду провідних країн світу у сфері вищої освіти з

урахуванням їхніх результатів підвищення рівня економічної безпеки. Вдосконалення моделей оцінювання економічної безпеки закладів вищої освіти, ризиків тощо.

4. Принцип балансу інтересів. Здійснюється узгодження інтересів держави, роботодавців та закладів вищої освіти з урахуванням особливостей розвитку секторів економіки та регіонів, при цьому враховуються чинники внутрішнього та зовнішнього середовища.

5. Принцип цільової спрямованості (авторська розробка). Полягає у здійсненні процесу забезпечення економічної безпеки та управління нею з погляду встановлення цілей та їх співвідношення з ресурсами, необхідними для їх досягнення з виокремленням загроз та оцінюванням ризиків економічної безпеки закладів вищої освіти.

Слід зазначити, що на кожному із цих принципів певною мірою ґрунтується результативність управління економічною безпекою закладів вищої освіти.

Узагальнення наукових напрацювань у сфері економічної безпеки дає підстави для виокремлення, систематизації загальних та спеціальних принципів управління економічною безпекою закладів вищої освіти з урахуванням ступеня їхнього впливу на рівень економічної безпеки закладів вищої освіти (рис. 1).

При цьому доцільним убачається врахування того, що кінцевою метою управління має бути укріплення інституціональної місії закладів

вищої освіти у результаті забезпечення високого рівня викладання, підготовки кадрів і наукових досліджень [10, с. 11].

Слід зазначити, що управління ЗВО має бути спрямоване на розв'язання низки завдань, характерних для закладів вищої освіти як суб'єктів господарювання, так і важливих елементів соціально-економічної системи. До цих завдань належать, зокрема, такі:

- організація доступу до вищої освіти всіх категорій населення;
- підвищення якості вищої освіти та ефективності всієї освітньої системи;
- розвиток конкурентного освітнього середовища [10, с. 12].

Від дотримання всіх принципів управління закладом вищої освіти значною мірою залежить ефективність його діяльності. На основі дослідження сутності наведених принципів та їх ролі в управлінні економічною безпекою вишів, зважаючи на сутність економічної безпеки закладів вищої освіти як стану захищеності ЗВО та захисту від загроз їхній діяльності [12–15], сформовано концептуальні положення управління економічною безпекою закладів вищої освіти, до яких слід віднести такі:

1. Дослідження економічної безпеки закладів вищої освіти як процесу в статичному та динамічному аспектах.

2. Здійснення діагностики стану економічної безпеки закладів вищої освіти постійно з ура-

Рис. 1. Принципи управління економічною безпекою закладів вищої освіти
Джерело: узагальнено та систематизовано автором на основі [1–11]

хуванням впливу чинників зовнішнього та внутрішнього середовища.

3. Дослідження взаємозв'язків між елементами системи та врахування їхнього впливу на економічну безпеку закладів вищої освіти.

4. Визначення чинників, що справляють найсуттєвіший вплив на стан економічної безпеки закладів вищої освіти та розроблення на їх основі заходів управління.

5. Розроблення та впровадження заходів управління економічною безпекою закладів вищої освіти системно на різних рівнях управління з урахуванням при цьому їх здатності до розвитку.

6. Розрахунок кількох варіантів рівня економічної безпеки закладів вищої освіти з урахуванням можливих загроз та ризиків їх функціонування.

7. Здійснення тісної взаємодії та узгодження інтересів економіки та роботодавців із потребами ринку праці та розроблення відповідних програм забезпечення підготовки кадрів належної кваліфікації закладами вищої освіти для досягнення рівноважної кон'юнктури ринку праці.

8. Визначення меж допустимого ризику та розроблення заходів, спрямованих на захист закладів вищої освіти від загроз або зменшення їхнього негативного впливу на рівень економічної безпеки ЗВО.

9. Здійснення управління економічною безпекою закладів вищої освіти як провідним складником управління національною економікою.

10. Розгляд інформаційно-аналітичної бази оцінювання економічної безпеки закладів вищої освіти як центральної частини управління їх економічною безпекою.

11. Врахування під час оцінювання рівня економічної безпеки закладів вищої освіти не лише поточного стану системи вищої освіти, а й потенціалу та можливості його відтворення у перспективі.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Враховуючи вищенаведене, можна констатувати, що управління економічною безпекою закладів вищої освіти має базуватися на визначених принципах. Реалізація виокремлених та систематизованих загальних та спеціальних принципів управління економічною безпекою закладів вищої освіти з урахуванням ступеня їхнього впливу на рівень економічної безпеки закладів вищої освіти й сформованих на основі цих принципів концептуальних положень управління економічною безпекою закладів вищої освіти сприятиме досягненню цілей управління та забезпеченню економічної безпеки ЗВО на належному рівні. Подальші дослідження передбачають формування концепції управління економічною безпекою закладів вищої освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ярочкин В.И. Секьюритология: Наука о безопасности жизнедеятельности. М.: Ось-89, 2000. 400 с.
2. Власюк О.С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики. К.: НІСД, 2016. 528 с. URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Vlasuk-fin-99d56.pdf>.
3. Закон України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII від 21.06.2018 (набув чинності 08.07.2018). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
4. Верхоглядова Н.І., Олініченко І.В. Принципи забезпечення економічної безпеки регіону. Ефективна економіка. 2013. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_9_3.
5. Економічна безпека: навч. посіб. / О. Користін, О. Барановський, Л. Герасименко та ін.; за ред. О. Джужі. К.: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2010. 368 с.
6. Шуршин В.О. Принципи формування системи індикаторів і показників економічної безпеки України. Збірник наукових праць Кіровоградського національного технічного університету. Серія «Економічні науки». 2007. Вип. 12. Ч. 2. С. 376–380.
7. Шнипко О.С. Економічна безпека багаторівневих систем: регіональний аспект. К.: Генеза, 2006. 288 с.
8. Головня Ю.І. Стратегічні пріоритети забезпечення економічної безпеки в регіоні. URL: <http://eir.pstu.edu/bitstream/handle/123456789/6159/%D1%81.%20294.pdf?sequence=1>.
9. Бекряшев А.К., Белозеров И.П. Теневая экономика и экономическая преступность. URL: <http://newasp.omskreg.ru/bekryash/index.htm>.
10. Шпак О. Особливості управління в сучасній системі вищої освіти. Молодь і ринок. 2010. № 12(71). С. 10–13 URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJR N&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Mir_2010_12_4.pdf.
11. Лященко О.М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства: монографія; 2-е вид., перероб. К.: НІСД, 2015. С. 149. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/lyashenko_1_druk-43fc7.pdf.
12. Мартинюк В.П. Економічна безпека вищих навчальних закладів в Україні: передумови оцінювання. Економіка. Менеджмент. Підприємництво. 2013. № 25 (II). С. 193–198. URL: <http://eme.ucoz.ua/pdf/252/24.pdf>.
13. Стеців І.С. Економічна безпека ВНЗ: сутність та особливості планування. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/10021/1/34.pdf>.
14. Бреус С.В. Проблеми та перспективи забезпечення економічної безпеки вітчизняних вищих навчальних закладів. Актуальні проблеми економіки. 2015. № 8 (170). С. 144–149. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2015_8_19.
15. Денисенко М.П., Бреус С.В. Економічна безпека вищих навчальних закладів: основні тенденції на ринку праці. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 14. С. 10–14. URL: <http://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/4934>.